

МОВЛЕННЄВІ ПРОЯВИ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА В ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ: ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається вплив особистості перекладача з урахуванням його ґендерної приналежності на переклад текстів художнього стилю. Ґендерний аспект перекладу розглянуто як лінгвістичний, а також психолінгвістичний феномен, адже відмінності у сприйнятті художнього твору та його прагматики представниками різних статей відіграє важливу роль при створенні адекватного та еквівалентного до оригіналу за змістом та прагматичним навантаженням тексту перекладу. Ґендерний аспект відображенено як на початковому етапі сприйняття тексту, так і на кінцевому етапі формування перекладу.

Ключові слова: мовна особистість перекладача, ґендерний аспект, мовленнєві прояви, «жіночий переклад», «чоловічий переклад».

В статье рассматривается влияние личности переводчика с учетом его гендерной принадлежности на перевод текстов художественного стиля. Гендерный аспект перевода рассмотрен как лингвистический, а также психолингвистический феномен. Различия в восприятии художественного произведения и его прагматики представителями разных полов играет важную роль при создании адекватного и эквивалентного оригиналу по смыслу и прагматической нагрузке текста перевода. Гендерный аспект отражается как на начальном этапе восприятия текста, так и на конечном этапе формирования перевода.

Ключевые слова: языковая личность переводчика, гендерный аспект, языковые проявления, «женский перевод», «мужской перевод».

There has been considered the impact of translator's personality on a fiction translation text taking the gender status into account. Gender aspect of translation has been viewed as a linguistic as well as psycholinguistic phenomenon. The differences in the perception of fiction text and its pragmatics by different sex representatives plays a significant role in creating the faithful and equivalent translation text as for the content and pragmatic message. Gender aspect is manifested on the initial stage of text perception and the final stage of creating the translation text.

Key words: translator's linguistic personality, gender aspect, linguistic manifestations, 'female translation', 'male translation'.

Постановка проблеми. Ґендерний підхід у науці базується на концепції про те, що важливими є не біологічні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке цим відмінностям надає суспільство. Фундаментом ґендерних досліджень стало виявлення різниці в ролях, соціальних статусах та інших аспектах життя чоловіків і жінок. Об'єктивизація чоловічого і жіночого погляду на світ (гендерної картини світу) відбувається в письмовій та усній мові, зокрема, у художній літературі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґендерний проблематиці присвячено чимало досліджень та праць таких зарубіжних учених, як Р. Лакоф, Дж. Катфорд, Д. Таннен, К. Уест, Л. Літоселіті, Дж. Сандерленд, С. Л. Калверт, С. Спір, С. Макконел-

Джинет та інших. Серед російських учених дослідженнями ґендеру в лінгвістиці займалися Е. І. Горошко, В. І. Жельвис, Ю. Н. Караполов, А. В. Кирилина, а серед українських – С. С. Бабенко, Т. С. Бурейчак, М. О. Дмитрієва, О. В. Іващенко.

У другій половині ХХ століття Робін Лакоф звернула увагу на очевидну «невпевненість» у мові жінок та загальний «пом'якшуючий» характер, компромісність жінки в діалогах, у той час як чоловіки демонструють конкурентність та вільне й невимушнене володіння мовними засобами на власний розсуд [1]. Пізніше Дебора Таннен відмічає дефіцитність жіночої мови, а також принципово різне розуміння комунікації чоловіками та жінками [2]. Джонатан Дін у своїй статті 2011 року вказує на те, що в останні

роки негативне сприйняття мовних проявів особистості спрямоване саме на чоловіків, у той час як діяльність жінок у сфері журналістики, письменництва та перекладу загалом отримує схваліні відгуки [3].

Постановка завдання. Аналіз гендерних відмінностей на матеріалі художнього тексту дозволяє розглянути гендерний фактор як параметр, який є структуроутворюючим елементом художнього твору та його перекладу і впливає на втілення художніх образів і сюжетних ліній. Недооцінка гендерної складової при перекладі призводить до прагматичних помилок, які вважаються в художній літературі найбільш значними. Мета аналізу продиктована необхідністю встановлення впливу особистості перекладача, а саме – його гендерної приналежності, на вибір мовних засобів при перекладі художніх творів.

Стаття покликана дати відповідь на питання, чи впливає належність автора та перекладача до одного гендерного статусу на вдалість передачі авторської прагматики тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб виявити характерні розбіжності в перекладі текстів представниками чоловічої та жіночої статей, було здійснено порівняльний аналіз перекладу оповідань Агати Крісті «Тринадцять загадкових випадків» (The Thirteen Problems) українською мовою, виконаний Віктором Йосиповичем Шовкуном, а також російською мовою, виконаний Людмилою Олександрівною Девель, та роману Агати Крісті «Знахідка у бібліотеці» (The body in the Library), український переклад якого виконав Володимир Якович Мусієнко, а російський – Людмила Пилипівна Обухова.

Текст перекладу Л. Обухової відрізняється більшою образністю, ніж текст перекладу В. Мусієнка, причому досягається цей ефект шляхом додавання перекладачкою підсилюючих прикметників або цілих мовних зворотів, що робить текст перекладу значно яскравішим за оригінальний текст. Це пояснюється тим, що на лексичному рівні виявляється найбільша кількість гендерних особливостей перекладу. Так як у жінок більше, ніж у чоловіків, розвинена права півкуля головного мозку, то для них характерна образність сприйняття і мислення, фантазування, гіперболізація; дуже часто в жіночих варіантах перекладу підбираються слова з конотацією, незважаючи на відсутність такої в оригіналі. Порівняємо:

A little breathless Miss Marple alighted from the Bantrys' car, the door of which was held open for her by the chauffeur [4].

Затамувавши подих, міс Марпл вийшла з машини Бентрі; дверцята її відчинив шофер (чол. пер.) [5].

Слегка взвинченная, мисс Марпл вышла из машины Бантри; шофер любезно распахнул перед ней дверцу (жін. пер.) [6].

Нейтральне за своїм стилістичним забарвленням англійське слово *open* російська перекладачка замінила більш образним словосполученням *любезно распахнул*, що впливає на сприйняття всього речення.

Her ears listened unconsciously for the chink of china, but there was no chink of china [7].

Її вухо мимоволі чекало, коли дзеленькне порцеяна... І не дочекалось (чол. пер.) [8].

Напрасно слух ловил нежное позывивание фарфора на поднос: в это утро ей не суждено было его услышать (жін. пер.) [9].

Російська перекладачка тричі застосовує трансформацію додавання, що надає реченню детальності та надмірного пафосу наприкінці.

Розбіжності у використанні образних засобів у чоловічій та жіночій мовах проявляються в перекладених творах у тому сенсі, що жіноча проза відрізняється більшою різноманітністю у використанні тропів, а також на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях. Переклад Л. Девель також містить більше експресії, ніж переклад В. Шовкуна, а також помітні з тієї ж точки зору додавання до змісту оригіналу та вибір такого словникового еквіваленту слова, який несе більшу емоційну або стилістичну навантаженість або ж забарвленість, ніж вихідне слово оригінального тексту.

I know life as darling Miss Marple here cannot possibly know it [10].

Боюся, навіть люба міс Марпл не знає життя так добре, як його знаю я (чол. пер.) [11].

Я знаю изнанку жизни так, как, возможно, не знает ее даже присутствующая здесь мисс Марпл (жін. пер.) [12].

Однією з найбільш характерних рис мовлення жінок є її прагнення до вживання «престижних» (тобто орієнтованих на встановлений суспільством зразок) мовних правил та норм, тоді як мова чоловіків більш недбала і невимушена. Із соціальною престижністю пов'язаний і той факт, що жінки у своїй мові більше, ніж чоловіки, використовують літературні форми слів і зразки мовлення. Жінка орієнтується на «відкритий» соціальний престиж, тобто на загальновизнані норми соціальної та мовної поведінки, у той час як чоловік тяжіє до відхилення від встановлених норм і правил спілкування.

Із поняттям «соціальної престижності» тісно пов'язане поняття «стереотипу статі». Це система обумовлених приписів того, що повинна робити і якою бути в суспільстві жінка, а яким – чоловік: у поведінці, навичках, помислах, прагненнях, характері, зовнішньому вигляді тощо. Відхилення від нормативних зразків поведінки (у тому числі й мовної) для жінки значно більше загрожують небезпекою суспільного відторгнення, ніж для чоловіка. Звідси і більш важливий «попереджувальний» характер розмови жінки.

Наведені вище факти свідчать про те, що й під час перекладацької діяльності гендерний аспект відіграє важливу роль у формуванні кінцевого результату, а також є невід'ємним критерієм оцінки адекватності перекладу. Аналіз перекладу дозволяє побачити використання перекладачами жіночої статі загально-вживаного шару лексики та усталених мовних конструкцій. Звісно, можна зазначити про необхідність максимального наближення мови перекладу до тих мовних традицій, які встановилися в певний проміжок часу, а саме – на момент виконання перекладу; можна також зауважити, що мова перекладу не повинна бути

чужою для потенційних реципієнтів тексту перекладу, а має відобразити накопичені культурні традиції мови, проте ми вважаємо за потрібне максимально повну передачу авторського задуму на рівні змісту та уникнення адаптації оригінального твору до культури та мови перекладу.

Прояв гендерного аспекту перекладу у вказаному випадку свідчить про пряму залежність між традиційним усталеним характером поведінки жінки в соціумі, моделями її мислення та вчинків, а також відображенням цих факторів у мові. Чоловіки мислять дещо ширше та з більшою упевненістю користуються різноманітними засобами мови, часом створюючи власні поняття чи використовуючи досить рідко вживану форму слова, відходячи від стереотипів мови та створюючи перекладений текст, не позбавлений власного ідіостилю, проте й максимально наближений до авторського стилю письменника. Жінки ж, у свою чергу, використовують усталені та традиційні слова, вирази, словосполучення та звороти кожного разу, коли трапляється хоча б часткове співпадіння змісту оригінальної фрази з цими стереотипними виразами мови перекладу. Порівнямо:

«*On the facts*», said Mr Petherick, «*there seems nothing to be said*» [13].

— На підставі встановлених фактів, — промовив містер Петерік, — нічого, як на мене, сказати не можна (чол. пер.) [14].

— *Факты, как говорится, — вещь упрямая, — задумчиво протянул адвокат* (жін. пер.) [15].

Що стосується перекладів окличних і питальних речень, то в чоловічих перекладах спостерігається збереження знаків пунктуації оригіналу. Жіночі переклади відрізняються тим, що в них, поряд зі збереженням оригінальної пунктуації, спостерігаються додаткові знаки оклику або знаки питання для посилення емоційного компонента.

Питальне речення за своєю суттю має більш високий прагматичний потенціал, ніж аналогічне йому за структурою й лексичним складом розповідне речення, оскільки більшою мірою здатне активізувати увагу реципієнта. Отже, наступні приклади перекладу речень демонструють частіше використання перекладачами жіночої статі знаків питання, до того ж там, де його не містить оригінальне речення:

«*Nonsense, Palk*», said Mrs Bantry. «*You know Miss Marple perfectly well*» [16].

— Дурниці, Полк, — відповіла місіс Бентрі. — Ви ж добре знаєте міс Марпл (чол. пер.) [17].

— Ну не глупы ли вы? Разве вам не знакома місс Марпл? (жін. пер.) [18].

З іншого боку, іноді спостерігаємо переклад оригінальних питальних речень розповідними, які містять елементи невпевненості, такі як: «по-мосму», «взагалі-то», або ж перекладаються дуже експресивним окличним реченням. Таким чином може виражатися ще одна особливість жіночого мислення та мовленнєвої поведінки: подекуди невпевненість, приблизність в оцінках та блокування аргументів співрозмовника експресивними вигуками.

But do you think that people are really so unpleasant as you make them out to be? [19].

Але неваже ти думаєш, ніби люди справді такі непривабливі, якими ти їх зображені (чол. пер.)? [20].

Но вообще люди не столь приятны, как ты их себе представляешь (жін. пер.) [21].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Психолінгвістичні особливості гендеру в перекладі є настільки ж важливими, як і професійні навички чоловіка-перекладача і жінки-перекладача, оскільки вербальне мовлення чоловіків та жінок залежить від їх мозку. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки щодо відмінностей та характерних особливостей текстів перекладу англійських творів перекладачами-чоловіками та перекладачами-жінками:

По-перше, у жіночому перекладі використана велика кількість якісних прикметників, прислівників, порівняльних зворотів та описових конструкцій, що надає більшої образності та емотивності перекладеному текстові. Часті заміни нейтральної авторської лексики більш образною надає додаткового пафосу творові та робить його значно емоційнішим. Чоловічі переклади максимально точно та адекватно передають авторський задум на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях, із дотриманням усіх стилістичних та прагматичних цілей автора.

По-друге, під час перекладу жінки використовують усталені, традиційні, престижні мовні звороти та словосполучення. Із соціальною престижністю пов’язаний і той факт, що жінки у своїй мові більше, ніж чоловіки, використовують літературні форми слів і зразки мовлення. Жінка орієнтується на «відкритий» соціальний престиж, тобто на загальновизнані норми соціальної та мовної поведінки, у той час як чоловік тяжіє до відхилення від встановлених норм і правил спілкування.

По-третє, на синтаксичному рівні було виявлено використання жінками окличних та питальних речень задля досягнення емоційності перекладених фрагментів англійського тексту. Питальне речення за своєю суттю має більш високий прагматичний потенціал, ніж аналогічне йому за структурою і лексичним складом розповідне речення, оскільки більшою мірою здатне активізувати увагу реципієнта. Окличне речення так само володіє більшим прагматичним ефектом, а отже, використання жінками питальних та окличних речень при перекладі оригінально розповідних надає перекладу емоційності, робить його більш експресивним.

Особливе значення та наукову новизну в рамках даного дослідження становлять саме трансформації на синтаксичному рівні, адже прийнято вважати, що чоловічі речения в середньому коротші за жіночі, а жіночі — довші та більш емоційні. Наше дослідження показало, що саме за рахунок поділу складних синтаксичних конструкцій на прості досягається ефект акцентування уваги на певному фрагменті інформації без додавання інших засобів образності та емотивності. Крім того, трансформація розповідних речень у питальні чи окличні також надає експресивності та фокусує увагу читача на окремих фрагментах авторської думки.

Однак, оскільки дана проблема, незважаючи на очевидну актуальність у перекладознавстві, не була достатньою мірою вивчена, ми вважаємо за необхідне більш глибоке вивчення цієї сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lakoff R. T. Language and Woman's Place : Text and Commentaries / R. Lakoff. – Oxford University Press, 2004.
2. Tannen D. You Just Don't Understand : Women and Men in Conversation / D. Tannen. – HarperCollins, 2001.
3. Dean J. Let's get this straight. Gender studies isn't about «women good, men bad» / J. Dean // The Guardian. – 7 September 2011.
4. Christie A. The Thirteen Problems / A. Christie // Harper Collins Publishers. – London, 1987.
5. Крісті А. Знайдіка у бібліотеці / А. Крісті ; пер. В. Мусієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.rus.ec/b/397568/read#t1>.
6. Крісті А. Труп в бібліотеке / А. Крісті ; [пер. Л. Обухова]. – М. : Эксмо, 2009. – 480 с.
7. Christie A. The Body in the Library. A Miss Marple Mystery / A. Christie // Harper Collins Publishers. – London, 2011.
8. Див. пос. 5
9. Див. пос. 6
10. Див. пос. 4
11. Крісті А. Тринадцять загадкових випадків / А. Крісті ; [пер. В. Шовкун]. – Х. : Вид-во «Клуб сімейного дозвілля», 2008. – 235 с.
12. Крісті А. Тринадцять загадочных случаев / А. Крісті ; [пер. Л. Девель]. – М. : Эксмо, 2010. – 288 с.
13. Див. пос.4
14. Див. пос. 11
15. Див. пос. 12
16. Див пос. 7
17. Див. пос. 5
18. Див. пос. 6
19. Див. пос. 4
20. Див. пос.11
21. Див. пос. 12